

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСКУСІЙ

Доведено, що проблема ціннісних орієнтацій є складовою загальної теорії цінностей і пройшла тривалий історичний шлях формування. Проаналізовано й систематизовано сучасні наукові уявлення про ціннісні орієнтації особистості, конкретизовано зміст поняття “ціннісна орієнтація”.

Ключові слова: орієнтація, цінності, ціннісні орієнтації, особистість, психологія, педагогіка, соціальна філософія.

Звернення до генезису теоретичного осмислення ціннісних орієнтацій дасть можливість з’ясувати існуючі методологічні підходи до аналізу їх сутності та змісту, що є необхідною передумовою системного аналізу ціннісних орієнтацій як цілісного утворення.

Перша проблема, яка постає в процесі дослідження ціннісних орієнтацій, – багатозначність категорійного й понятійного апарату теорії цінностей і передусім її основного поняття – “ціннісна орієнтація”. Термінологічна нечіткість призводить до підміни або ототожнення об’єктів і явищ дійсності з їх (специфічно-оціночним) відображенням у свідомості суб’єкта (групи або соціальної спільноти). На з’ясуванні сутності ціннісних орієнтацій відбиваються і тлумачення понять “орієнтація” та “цінність”.

Поняття “орієнтація” виникло у фізіології, яка вивчає орієнтовану діяльність людей як сукупність дій суб’єкта, які спрямовані на активне орієнтування в ситуації, її обстеження й планування поведінки. У вітчизняній науці розроблення теоретичного поняття “орієнтація” ведеться в різних

аспектах. З одного боку, це філософський аспект, який претендує на розроблення найбільш загального визначення даного поняття, з іншого боку – соціальний, гуманітарний та природничий аспекти, які накладають свій відбиток на визначення орієнтації, її сутності та структури.

Рефлексія ціннісних орієнтацій відбувається на різних рівнях засобами суспільних дисциплін. На початку XXI століття в науковому світі визначилися напрями, у яких з різних точок зору розглядаються проблеми ціннісних орієнтацій особистості. Певне розуміння ціннісних орієнтацій відображає наукову спеціалізацію дослідників і рівень їх уявлень про соціальний зміст цього явища.

У *психології* проблема орієнтації розглядається в основному у психологічній теорії діяльності. Вона зобов'язана працям психологів: Л.В. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.Н. Леонтьєва, П.Я. Гальперіна та багатьох інших. На відміну від фізичного та біологічного підходів, у цій теорії розрізняють власне орієнтований рефлекс (настроювання аналізаторів на краще сприйняття подразника, гальмування попередньої активності) та орієнтовну (орієнтовно-дослідницьку) діяльність. Психологічна теорія діяльності, а також ряд інших теорій лягли в основу так званого діяльнісного підходу, де під кутом зору філософії протягом останніх років намагаються осмислити та узагальнити накопичений у цьому напрямі матеріал.

У широкому розумінні поняття “орієнтація” вживається в соціальній психології (К.А. Абульханова-Славська, В.М. Бехтерев та ін.), відображаючи взаємовідносини людини й середовища. Визначаються два канали, через які здійснюється їх зв'язок: пізнання та орієнтація. У першому відбувається суб'єктивне відображення предметів і явищ навколишнього світу, які фіксуються у свідомості людини. У другому відображається ставлення людини до них. Обидва процеси взаємопов'язані. Завдяки орієнтаціям людина здійснює вибір найбільш значущих для неї об'єктів. Таким чином, орієнтації відображають вибірковість людей. Ця обставина надає їм статус самостійного явища.

Особливістю психологічного підходу до вивчення ціннісних орієнтацій є розгляд цінностей через призму особистісного ставлення суб'єкта до дійсності та особливостей орієнтацій у ній. Звідси, вірогідно, й виникло словосполучення “ціннісні орієнтації”. Вивчаючи цей феномен, під ціннісними орієнтаціями дослідники розуміють ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші підстави оцінок суб'єктом дійсності й орієнтації в ній, а також спосіб диференціації індивідом об'єктів навколишнього світу за їх значимістю [4].

Ціннісні орієнтації постійно знаходяться в центрі уваги дослідників у галузі *педагогіки*, зокрема теорії виховання як основи для формування виховного ідеалу, для відродження національно-етнічних традицій родинного виховання, для з'ясування виховного потенціалу окремих навчальних дисциплін, що вивчаються в середній школі та ВНЗ, і шляхів підвищення ціннісно-формуючої ролі творчості. З'являються цілком нові погляди на проблему ціннісних орієнтацій у контексті надання психологічної допомоги особистості (ціннісні орієнтації як засіб психологічного захисту) [3; 6].

Науковці *соціологічного* спрямування, за висновком В.Г. Немировського, під ціннісними орієнтаціями розуміють особистісні орієнтації стосовно цінностей тих чи інших соціальних спільнот чи груп (загальнолюдських, національних, класових, професійних та ін.); тривалі диспозиції, що регулюють загальну спрямованість діяльності людини стосовно таких цінностей та інших об'єктів високої соціальної значущості; складові вищих рівнів у диспозиційній структурі спрямованості особистості [7, с. 67].

Ціннісні орієнтації соціологами вивчаються в залежності від соціальних груп та спільнот, від поширеності тих чи інших ціннісних орієнтацій, а також від значущості об'єктів цих ціннісних орієнтацій для окремих груп і спільнот.

Більшість філософів (В. Андрущенко, Г. Горак, О. Данільян, П. Кравченко, М. Мокляк, І. Надольний, Л. Сохань та ін.), які займаються проблемами людської діяльності, погоджуються з тим, що без використання діяльності (орієнтаційної діяльності як її складової) як пояснювального принципу

неможливий аналіз актуальних проблем філософського знання, насамперед формування й розвитку людини [1; 5].

У соціальній філософії ціннісні орієнтації визначаються термінами філософії пізнання або культурології, розглядаються в соціально-психологічних та історичних ракурсах. Велика увага приділяється з'ясуванню критеріїв, функціональної ролі, суперечностей та тенденцій системи ціннісних орієнтацій молоді, студентів, старшокласників.

На думку науковців, відбувається процес збагачення “традиційної” класифікації ціннісних орієнтацій, уявлень про їх структуру та ієрархію: виділяються духовні, світоглядні, матеріальні, політичні, наукові, релігійні, культурні, моральні, естетичні ціннісні орієнтації. Цей ряд доповнюють ціннісні орієнтації екологічного спрямування, норми “постіндустріальних цінностей”, етики солідарності людського цивілізованого спілкування, толерантного ставлення до інших систем цінностей.

Необхідність соціально-філософського аналізу орієнтованої діяльності людини в суспільстві, що трансформується, зумовлена суперечностями сучасного буття соціуму, існуванням різноманітних ідей і думок, багато з яких призводить до дезорієнтації й створення безвихідних ситуацій, що тягнуть за собою непередбачені, навіть трагічні наслідки. У сучасних умовах перед кожною людиною особливо гостро постає проблема визначення життєвого шляху, прийняти правильне рішення в складних ситуаціях. Від орієнтаційних пріоритетів, в остаточному підсумку, залежить існування не тільки конкретної особи, але й усієї людської спільноти. За допомогою орієнтацій індивід робить вибір соціально значущих об'єктів, які в результаті оцінки їхньої корисності, важливості для нього отримують статус цінності [2].

Підбиваючи підсумок розгляду теоретико-методологічних передумов дослідження ціннісних орієнтацій особистості, можна зробити висновок, що проблема ціннісних орієнтацій була актуальною протягом усієї історії розвитку людства і набувала конкретизації в різні періоди розвитку суспільства. Дійсно наукове дослідження проблеми ціннісних орієнтацій уперше стало можливим у

середині ХХ століття, завдяки застосуванню комплексного підходу до її вирішення: на рівні теоретичного (насамперед соціально-філософського) аналізу і на рівні прикладних розробок, зокрема соціологічних і соціально-психологічних. Комплексний підхід до дослідження дозволив істотно збагатити термінологію й понятійний апарат теорії цінностей, уточнити зміст низки теоретичних понять, висунути нові проблеми.

Література:

1. Андрущенко В.П. Вийти за межі моделі “розвитку навздогін” / В.П. Андрущенко // Віче. – 2001. – № 10. – С. 78 – 99.
2. Бадюл О.С. Трансформації ціннісних установок особистості в сучасному українському суспільстві. / О.С. Бадюл // Перспективи. – Науковий журнал, 3(43). – Одеса, 2010. – С. 7 – 122.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М.Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання. – К., 1997. – С. 21 – 25.
4. Горбенко Ю.Л. Психологічні механізми становлення ціннісних орієнтацій / Ю.Л. Горбенко // Проблеми загальної та етнічної психології: Зб. наук. праць. Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. –Т.VI. – Ч.7. – Київ, 2004. – С.75 – 83.
5. Данільян О.Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв’язання: Дис. ...д-ра філос. наук: 09.00.03. / О.Г. Данільян – Харків, 1998. – 370 с.
6. Ігнатенко П.Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем / П.Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С. 118 – 123.
7. Немировський В.Г. Соціологічні аспекти смислу життя особи / В.Г. Немировський // Філософська думка. – 1987. – № 6. – С. 67 – 73.